

První rozšíření Severoatlantické aliance Spojené státy americké a jejich role v procesu přijetí Řecka a Turecka do NATO¹

Jan Koura

V únoru 2013 uplynulo jednašedesát let od doby, kdy se Řecko a Turecko připojily k Severoatlantické alianci (*North Atlantic Treaty Organization*; NATO). Tyto země se staly prvními státy, o které bylo toto vojenské uskupení, založené počátkem dubna 1949, rozšířeno. Vstup Řecka a Turecka do Severoatlantické aliance lze považovat za jeden z přelomů v její historii, protože součástí NATO se prvně staly státy, které neležely u Atlantiku a ani nebyly součástí západoevropského integračního procesu.

Cesta k přijetí Řecka a Turecka do NATO byla komplikovaná a prošla řadou zvrátů. Spojené státy americké, které se v oblasti východního Středomoří výrazněji angažovaly již od roku 1946, i jejich evropští spojenci ale z počátku odmítaly garantovat jejich bezpečnost v rámci NATO. Svůj názor však během let 1950–1951 revidovaly natolik, že na začátku roku 1952 obě země vstoupily do Severoatlantické aliance a staly se důležitými „pilíři“ jejího jihovýchodního křídla. Hlavním cílem této studie je proto analýza příčin, jež vedly ke změně postojů zakládajících členů NATO, zejména pak Spojených států amerických, ohledně rozšíření aliance o tyto dva státy.

SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ A VÝCHODNÍ STŘEDOMOŘÍ

Spojené státy americké nevěnovaly až do roku 1945 vývoji v Řecku a Turecku přílišnou pozornost, neboť oblast východního Středomoří považovaly za zájmové území Velké Británie.² Za druhé světové války i těsně po ní měla americká angažovanost v těchto zemích zejména ekonomický charakter. Postoj USA se ale výrazně změnil během roku 1946, kdy v Řecku vzrostly aktivity levicových sil³ a Turecko začalo čelit

1 Tato studie vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. 12 Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram Evropa a (versus) svět: Interkontinentální a vnitrokontinentální politické, ekonomické, sociální, kulturní a intelektuální transfery.

2 IATRIDES, J. O. — RIZOPOULOS, N. X., *The International Dimension of the Greek Civil War*, in: *World Policy Journal*, Vol. 17, No. 1, Spring 2000, s. 90; KARALEKAS, A., *Britain, The United States, and Greece, 1942–1945*, New York 1988, s. 83–84.

3 Po parlamentních volbách, které se uskutečnily 31. března 1946 a jejichž vítězem se stal pravicově orientovaný Sjednocený nacionalistický blok (*Inomeni parataxis ethnikofronon*),

intenzivnímu nátlaku Sovětského svazu kvůli změně plavebního režimu v Úžinách Bospor a Dardanely.⁴

Poté, co Velká Británie na začátku roku 1947 oznámila Spojeným státům, že z finančních důvodů již nemůže nadále podporovat řeckou a tureckou vládu v boji proti levicovým gerilám, respektive nátlaku Sovětského svazu, vláda ve Washingtonu se rozhodla převzít za dění v oblasti odpovědnost. Dne 12. března 1947 požádal prezident Harry S. Truman Kongres o uvolnění 400 milionů dolarů pro Řecko a Turecko, jenž ještě do konce května udělení finančních prostředků schválil.⁵ Tato pomoc, která vešla do dějin jako tzv. Trumanova doktrína, zásadně ovlivnila vývoj celé oblasti na další desítky let.

v Řecko opět vzrostly aktivity příslušníků bývalé Národní osvobozené fronty (*Ethniko apeleftherotiko metopo*; EAM), v níž se během druhé světové války sdružovaly různé levicově orientované skupiny včetně tamních komunistů. Podle instrukcí Komunistické strany Řecka (*Kommounistiko kommatis Ellados*; KKE) začaly po parlamentních volbách vznikat v horských oblastech první základny za účelem boje proti centrální vládě. Ke konci roku 1946 došlo ke zřízení Demokratického vojska Řecka (*Dimokratikos stratos tis Ellados*; DSE), které začaly podporovat zejména Jugoslávie, Albánie a Bulharsko. Konflikt mezi DSE a vládou vyústil v občanskou válku, jež trvala až do roku 1949. Více např.: BAERENTZEN, L. — IATRIDES, J. O. — SMITH, O. L. (eds.), *Studies in the History of the Greek Civil War 1945–1949*, Copenhagen 1987; CARABOTT, P. — SFIKAS, T. D. (eds.), *The Greek Civil War: Essays on a Conflict of Exceptionalism and Silences*, Aldershot 2004; CLOSE, D. H. (ed.), *The Greek Civil War, 1943–1950: Studies of Polarization*, London 1993; HRADEČNÝ, P., Řecká otázka v mezinárodní politice v roce 1944 a na počátku roku 1945, in: *Slovanský přehled*, roč. 80, č. 4, 1994; IATRIDES, J. O. — WRIGLEY, L. (eds.) *Greece at the Crossroads: The Civil War and Its Legacy*, University Park Pennsylvania 1995; MAZOWER, M., *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation 1941–1944*, New Haven 1993; XYDIS, S. G., *Greece and the Great Powers 1944–1947: Prelude to the „Truman Doctrine“*, Thessaloniki 1963.

- 4 Sovětský svaz žádal změnu tzv. Montreuxské konvence z roku 1936, jež určovala pravidla pro proplování lodí Úžinami Bospor a Dardanely, již během druhé světové války, neboť pravomoci ohledně podmínek plavby v Úžinách v době války přisuzovala pouze Turecku. Po jejím skončení sovětsští představitelé ještě intenzivněji začali usilovat o kontrolu plavebního režimu Úžin a zřízení sovětské základny v této oblasti, což kromě samotného Turecka odmítaly i Spojené státy a Velká Británie. Více např.: ALVAREZ, D. J., *Bureaucracy and Cold War Diplomacy: The United States and Turkey 1943–1946*, Thessaloniki 1980; DERINGIL, S., *Turkish Foreign Policy During the Second World War: An 'Active' Neutrality*, Cambridge 1989; HASANLI, J., *Stalin and the Turkish Crisis of the Cold War, 1945–1953*, Lanham 2011; HOWARD, H. N., *Turkey, the Straits and U. S. Policy*, Baltimore 1974; VÁLI, F. A., *Bridge across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, Baltimore 1971.
- 5 Platnost zákona byla určena na jeden rok — do 30. června 1948 a 300 milionů dolarů z celkové částky připadlo na pomoc Řecku, zatímco pro vládu v Ankaře bylo určeno 100 milionů dolarů. Více např. BOSTDORFF, D. M., *Proclaiming the Truman Doctrine: The Cold War Call to Arms*, College Station, 2008; JONES, H., „A New Kind of War“: *America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece*, New York 1989; KOURA, J., Vliv Trumanovy doktríny na formulaci americké strategie zadržování, in: ČECHUROVÁ, J. — ANDRŠ, P. — VELEK, L. a kol.: *Posláním historik. Pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám*, Praha 2012, s. 453–464; McNEILL, W. H., *Greece: American Aid in Action, 1947–1956*, New York 1957; ROSSIDES, E. T. (ed.), *The Truman Doctrine of Aid to Greece: A Fifty-Year Retrospective*, New York 1998.

Pomoc pro oba státy začala od roku 1947 přicházet do obou zemí nejen v rámci Trumanovy doktríny, ale i Marshallova plánu a dalších programů. Co se Řecka týče, pouze stěží by se řecké vládě podařilo bez americké finanční a vojenské pomoci porazit v občanské válce tamější gerily; turecká vláda zase mohla za pomoci USA odrazit sovětské pokusy o změnu Montreuxské konvence a zahájit v zemi politické a ekonomické reformy. Přestože se Řecko a Turecko od roku 1947 postupně začaly stávat integrální součástí západního bloku a v jeho bezpečnostních plánech zaujímaly důležitou pozici, bylo poměrně překvapivé, když Spojené státy nepřizvaly Řecko a Turecko k procesu formování transatlantického bezpečnostního paktu, jenž začal počátkem roku 1948.

VZNIK ZÁPADNÍ UNIE A PRVNÍ POKUSY O VYTVOŘENÍ ZÁPADOEVROPSKÉHO BEZPEČNOSTNÍHO SYSTÉMU

Vzhledem k posilování sovětského vlivu v Evropě přišla začátkem roku 1948 Velká Británie s návrhem na vytvoření bezpečnostního systému, který by zahrnoval západoevropské země, USA a státy ve východním Středomoří. Podle představ britského ministra zahraničí Ernesta Bevena měly systém tvořit tři pilíře. První se měl opírat o spolupráci mezi Británií, Francií a státy Beneluxu, druhý o kooperaci mezi západní Evropou a Spojenými státy; jádro posledního pilíře měly tvořit středomořské země — Itálie, Řecko, Turecko a případně Írán.⁶

Dne 22. ledna 1948 oznámil Bevin v Dolní sněmovně, že vláda zahájila oficiální jednání s Francií, Nizozemskem, Lucemburskem a Belgií o vytvoření organizace, jež později vešla ve známost jako Západní unie (*Western Union; WU*). Jejím cílem bylo, kromě hospodářské spolupráce, i vzájemné poskytnutí bezpečnostních garancí. Již během rozhovorů mezi představiteli jednotlivých států se ale situace v Evropě dále zdramatizovala. Nejen události v Řecku a Turecku, ale i komunistický převrat v Československu z konce února 1948 potvrdil, že Evropa se rozděluje na dva mocenské bloky; nervozitu u západních politiků vyvolávaly i blížící se parlamentní volby v Itálii, kde hrozilo vítězství komunistické strany. Pod vlivem těchto událostí se jednání o vytvoření Západní unie zrychlila a 17. března došlo v Bruselu k jejímu oficiálnímu ustanovení.⁷ Čtvrtý článek tzv. Bruselské smlouvy, nazývaný také jako Bruselský pakt, zaručoval zúčastněným zemím v souladu s článkem 51 Charty OSN vojenskou pomoc ostatních signatářů paktu v případě napadení jiným státem.⁸

Spojené státy utváření bezpečnostního paktu mezi západoevropskými zeměmi přivítaly, zvláště když se krátce nato podařilo v Kongresu prosadit přijetí Marshallova

6 British Embassy to the Department of State, nedatováno, *Foreign Relations of the United States* (FRUS) 1948, Vol. III, Washington, D. C. 1974, s. 47–48.

7 Více ke struktuře Západní Unie in: Memorandum by the Joint Chiefs of Staff to the Secretary of Defense, 24. listopadu 1948, FRUS 1948, Vol. III, s. 293.

8 LUŇÁK, P., *Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, Praha 1997, s. 93.

plánu.⁹ Vystávala ovšem otázka, zda a případně jakým způsobem by se do vznikajícího bezpečnostního systému měly zapojit i USA. Přestože Američané původně nepočítali s tím, že by se po skončení druhé světové války výrazněji podíleli na zajištění evropské bezpečnosti, sovětizace střední a východní Evropy začala jejich plány měnit. Již přijetí Trumanovy doktríny lze interpretovat jako první krok k opuštění tradičního izolacionismu; připojení se k evropskému bezpečnostnímu paktu ale znamenalo ještě významnější obrat v zahraničně-politické koncepci Washingtonu. Přesto u vrcholných představitelů americké administrativy převládal názor, že je třeba zbavit se izolacionismu a pokračovat v podpoře evropských států ekonomickou, politickou i vojenskou cestou. O tomto pohledu ale bylo nutno přesvědčit Kongres ovládaný opozičními republikány.¹⁰ Tento úkol znesnadňovaly i listopadové prezidentské volby, neboť někteří kongresmani nechtěli přistoupit k tak výrazným změnám v zahraniční politice, dokud nebude zvolen nový prezident.

Truman ale nehodlal v angažovanosti v evropských záležitostech polevit. V projevu před oběma komorami Kongresu ze 17. března 1948 ocenil podepsání Bruselské smlouvy a navíc naznačil eventuální spolupráci USA s tímto uskupením, když prohlásil, že „její význam daleko přesahuje smlouvu samotnou. Je to důležitý krok k evropské jednotě a k ochraně a udržení její civilizace. Tento vývoj si zaslouží naši plnou podporu. Jsem si jistý, že odhodlání svobodných evropských národů chránit sebe sama bude vyváženo stejným odhodláním z naší strany pomoci jim se bránit.“¹¹

Ještě na konci března 1948 začala ve Washingtonu tajná jednání mezi představiteli Spojených států, Velké Británie a Kanady ohledně vzniku severoatlantického bezpečnostního paktu. Na jednacím stole se ale již tehdy objevil návrh, aby do připravovaného uskupení nebylo přizváno Řecko a Turecko, jejichž bezpečnost měla být v budoucnu garantována s pomocí přidruženého středomořského paktu, který by případně zahrnoval i další země Blízkého a Středního východu.¹²

Skutečnost, že Spojené státy se již stěží mohly vrátit k předválečnému izolacionismu, potvrdil dokument Národní bezpečnostní rady¹³ z 30. března 1948. V NSC-7 se

9 Dne 3. dubna 1948 přijal Kongres zákon číslo 472 o Programu evropské obnovy (někdy nazývaný také jako Marshallův plán), který počítal s uvolněním až 17 miliard dolarů na poválečnou obnovu Evropy pro období do června 1952. Více: HITCHCOCK, W. I., *The Marshall Plan and the Creation of the West*, in: LEFFLER, M. P. — WESTAD, O. A., *The Cambridge History of the Cold War*, Vol. I, Origins, Cambridge 2010, s. 154–174.

10 Republikánská strana, která od listopadu 1946 disponovala většinou hlasů v obou komorách Kongresu, vyzývala vládu ke snížení daní a krácení rozpočtových výdajů na vojenské účely. Více: GADDIS, J. L., *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*, New York 1972, s. 344.

11 Special Message to the Congress on the Threat to the Freedom of Europe, 17. března 1948, *The Public Papers of the Presidents of the United States: Harry S. Truman 1948*, Washington, D. C. 1964, s. 184.

12 *Minutes of the Second Meeting of the United States — United Kingdom — Canada Security Conversation*, 23. března 1948, in: *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1948*, Vol. III, s. 64–65.

13 Národní bezpečnostní rada (*National Security Council*; NSC) byla ustanovena Zákonem o národní bezpečnosti z 25. července 1947. Jejím úkolem bylo koordinovat vojenské, bezpečnostní a diplomatické záležitosti. Ve svých počátcích byla složena z prezidenta, stát-

uvádělo, že základním cílem světového komunismu řízeného Sovětským svazem je ovládnutí světa.¹⁴ Podle NSC Moskva přímo ohrožovala bezpečnost USA, které již navíc byly do konfliktu se SSSR naplno zatažené a pokud si chtěly udržet pozici svobodného národa, musely v boji pokračovat. NSC doporučovala, aby se Spojené státy ujaly vedoucí role při organizování protikomunistických sil ve svobodném světě a snažily se podkopat moc komunismu v sovětském táboře. Za tímto účelem měl Washington mimo jiné co nejrychleji posílit své ozbrojené síly, zahájit realizaci Marshallova plánu a zamezit šíření komunismu v samotných Spojených státech. V zahraničně-politických otázkách se prioritní oblastí pro americkou protiofenzívu vůči komunismu měla podle NSC-7 stát západní Evropa.¹⁵

Vytvoření atlantického obranného společenství do této bezpečnostní koncepce, již na konci března 1948 přijala Národní bezpečnostní rada, zapadalo. Případný vstup Spojených států do bezpečnostního paktu ale narážel na limity americké ústavy, podle níž mohl prezident uzavírat mezinárodní smlouvy pouze se souhlasem Senátu. Veškerá jednání či dohoda ohledně Severoatlantického paktu by tedy byla zbytečná, pokud by je Senát neschválil. Vlivný předseda senátního výboru pro zahraniční vztahy republikán Arthur H. Vandenberg zastával v této otázce podobný názor jako demokraté a přišel s řešením, které mělo Trumanově administrativě uvolnit ruce. V květnu 1948 předložil Vandenberg Senátu rezoluci č. 239, jež byla následně nazvána jeho jménem a jež americké administrativě mimo jiné umožňovala v rámci Charty OSN „rozvoj regionálních a dalších kolektivních uskupení pro individuální a kolektivní obranu“.¹⁶ Vandenbergova rezoluce prošla Senátem 11. června 1948 poměrem hlasů 64 : 4. Po jejím schválení již nestálo jednání o vzniku Severoatlantického paktu mezi USA a západoevropskými zeměmi nic v cestě.¹⁷ K rozhovorům do Washingtonu byly postupně přizvány kromě zástupců Kanady a Velké Británie další představitelé západoevropských států včetně Itálie.¹⁸

ního tajemníka a čtyř vojenských ministrů. Zákon o národní bezpečnosti dále zřídil i Ústřední zpravodajskou službu (CIA) a došlo ke sloučení ozbrojených sil Spojených států — pozemní armáda, letectvo a námořnictvo, které dříve spadaly pod tři samostatná ministerstva, byly začleněny pod společné ministerstvo obrany. K tomu více: ETZOLD, T. H., American Organization for National Security, 1945–1950, in: ETZOLD, T. H. — GADDIS, J. L. (eds.), *Containment: Documents on American Policy and Strategy, 1945–1950*, New York 1978, s. 1–23; HOGAN, M. J., *A Cross of Iron: Harry S. Truman and the Origins of the National Security State, 1945–1954*, Cambridge 1998, s. 23–68.

14 *Report by the National Security Council on the Position of the United States with Respect to Soviet-Directed World Communism*, 30. března 1948, in: FRUS 1948, Vol. I (part 2), Washington, D. C. 1976, s. 546.

15 Tamtéž, s. 546–549.

16 *Senate Resolution 239 (Vandenberg Resolution)*, 11. června 1948, in: FRUS, 1948, Vol. III, s. 136.

17 LaFEBER, W., *America, Russia, and the Cold War, 1945–1971*, New York 1972, s. 74; KAPLAN, L. S., *An Unequal Triad: The United States, Western Union, and NATO*, in: RISTE, O. (ed.), *Western Security: The Formative Years*, New York 1985, s. 111.

18 Na základě prvních rozhovorů konaných ještě na konci března ve Washingtonu se s účastí Itálie na atlantickém paktu nepočítalo. Poté, co ale v parlamentních volbách zvítězili Křesťanští demokraté na úkor komunistů, začali představitelé Spojených států a Velké Británie

ZALOŽENÍ NATO A PRVNÍ SNAHY ŘECKA A TURECKA O ZAČLENĚNÍ DO TÉTO ALIANCE

Představitelé Řecka a Turecka velmi pečlivě sledovali diskuse okolo vzniku atlantického bezpečnostního paktu a stále tajně doufali, že budou k rozhovorům ve Washingtonu také přizváni. V červnu 1948 se turecký ministr zahraničí Necmettin Sadak v interview pro *New York Times* vyjádřil, že Ankara má sice od roku 1947 blízké vztahy s Washingtonem, ale podle jeho slov bylo zapotřebí, aby toto přátelství vykrystalovalo v nějakou formu hlubší alianční spolupráce.¹⁹ Přestože samotní Turci příliš nevěřili, že by byli na diskuse do Washingtonu pozváni,²⁰ pokusili se toho cíle dosáhnout.²¹ Turecko nejprve vyčkávalo na výsledek prezidentských voleb ve Spojených státech a teprve poté, co byl znovuzvolený Harry S. Truman, předalo 25. listopadu 1948 americkému velvyslanci memorandum, ve kterém formálně požádalo o pozvání k rozhovorům o vznikajícím euroatlantickém paktu. O pár dní později přednesl stejný požadavek i řecký velvyslanec ve Spojených státech Vassilis Dendramis.²²

Turci se rovněž pokusili přimět americkou vládu, aby je do Washingtonu přizvala, za pomoci Velké Británie, jíž využili jako prostředníka; konkrétně se jednalo o britského velvyslance v Turecku Kellyho.²³ Ten měl sice pro Ankaru pochopení, současně ale nepředpokládal, že by Británie a USA žádosti vyhověly. Kelly proto *Foreign Office* navrhl, aby iniciovalo vytvoření přidruženého středomořského paktu, čímž by došlo alespoň k morální podpoře tureckých ozbrojených složek.²⁴ *Foreign Office* sice souhlasilo s tím, že význam Turecka ve středomořském regionu nelze přehlížet, kvůli nestabilní situaci v arabských státech a v Řecku²⁵ by však bylo podle jejího názoru nezodpovědné k této iniciativě přistoupit.²⁶

nie měnit názor a Itálie nakonec k závěrečným rozhovorům přizvána byla. Více: *Minutes of the Second Meeting of the United States — United Kingdom — Canada Security Conversation*, 23. března 1948, FRUS 1948, Vol. III, s. 64–65.

- 19 HARRIS, G. S., *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945–1971*, Washington D. C. 1972, s. 36; ATHANASSOPOULOU, E., *Turkey: Anglo-American Security Interests, 1945–1952: The First Enlargement of NATO*, London 1999, s. 107–108.
- 20 Prezident İnönü v červenci 1948 pro *New York Times* prohlásil, že by velmi stál o alianci se Spojenými státy, ale obával se, že americký zájem o Turecko nebyl trvalý. ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 93.
- 21 Memorandum of Conversation between Director of the Office of Near Eastern and African Affairs (Satterthwaite) and Turkish Ambassador (Erkin), 9. září 1948, *National Archives of the United States at College Park* (NACP), RG 59, Office Files of Assistant Secretary of State George C. McGhee, 1945–1953, Lot File No. 53 D 468, box 2.
- 22 Reply to the Turkish Request for Inclusion in „Atlantic Pact“, 14. prosince 1948, NACP, RG 59, Records of the Officer in Charge of Greek Affairs 1946–1951, Lot 56 D 571, box 39; ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 114.
- 23 Reply to the Turkish Request for Inclusion in „Atlantic Pact“, 14. prosince 1948, NACP, RG 59, Records of the Officer in Charge of Greek Affairs 1946–1951, Lot 56 D 571, box 39.
- 24 ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 114.
- 25 V Řecku v té době stále ještě probíhala občanská válka.
- 26 ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 114.

Otázkou případného přičlenění Řecka a Turecka k euroatlantickému obrannému společenství se od října 1948 začala intenzivně zabývat také vláda ve Washingtonu. Podle memoranda nového ředitele odboru pro záležitosti Blízkého východu a Afriky státního departmentu (*Office of Near Eastern and African Affairs*; NEA) Josepha Satterthwaita z konce října bylo třeba, pokud by oba státy pozvání do společenství neobdržely, aby došlo k jejich ujištění, že v bezpečnostní politice USA stále zaujímají důležité místo.²⁷ Pokud by podle Satterthwaita takové prohlášení vydáno nebylo, Řecko a Turecko by se mohly cítit zklamány a jejich důvěra ve Spojené státy by mohla být ohrožena. Neupadající zájem Washingtonu o tento region přitom trval, což potvrzovalo například memorandum Sboru náčelníků štábů (*Joint Chiefs of Staff*; JCS) z listopadu 1948.²⁸

Představitelé západoevropských zemí zaujímali, pokud jde o účast Řecka a Turecka v budoucím NATO podobný názor jako Američané, což znamená, že se ani oni nechtěli zavazovat k obraně východního Středomoří.²⁹ Turecká a řecká vláda proto na svou žádost z konce listopadu 1948 obdržely zamítavou odpověď. Americké rozhodnutí jim bylo zdůvodněno tím, že nepatří mezi státy západní Evropy ani Atlantiku; Washington je ale ubezpečil, zájem o jejich bezpečnost trvá i nadále.³⁰ V Ankaře americký postoj přijali s pochopením, protože si ho interpretovali tak, že Spojené státy v blízké budoucnosti začnou iniciovat vznik nového bezpečnostního paktu, do něhož bude zahrnuta i jejich země.³¹

V lednu 1949 začaly ve Washingtonu závěrečné rozhovory ohledně severoatlantického bezpečnostního paktu a v jednom ze svých březnových projevů naznačil státní tajemník Dean Acheson, o jaké principy se bude nově vznikající organizace opírat: „Toto atlantické společenství úspěšně rozvíjí principy demokracie, individuální svobody a vláda zákona, které mají univerzální platnost. Sdílí je ostatní svobodné národy a v obecné rovině se opírají o principy Charty OSN [...]“.³²

Dne 4. dubna 1949 pak došlo ve Washingtonu k podepsání smlouvy, na jejímž základě vznikla Severoatlantická aliance (NATO), do níž byla po dlouhých rozvahách přijata také Itálie. Turci přijali toto rozhodnutí s rozpaky; Itálie totiž, stejně jako Turecko, nepatřila mezi státy západní Evropy, ani neležela u břehů Atlantiku.³³

27 *Memorandum by the Director of the Office of Near Eastern and African Affairs (Satterthwaite) to the Under Secretary of State (Lovett)*, 26. října 1948, in: FRUS 1948, Vol. IV, Washington, D. C. 1974, s. 172–176.

28 *Memorandum by the Joint Chiefs of Staff to the Secretary of Defense (Forrestal)*, 24. listopadu 1948, in: FRUS 1948, Vol. IV, s. 191–192.

29 *Report of the International Working Group to the Ambassador's Committee*, 24. prosince 1948, in: FRUS 1948, Vol. III, s. 342; *Reply to the Turkish Request for Inclusion in „Atlantic Pact“*, 14. prosince 1948, NACP, RG 59, Records of the Officer in Charge of Greek Affairs 1946–1951, Lot 56 D 571, box 39.

30 *Memorandum by the Director of the Office of Near Eastern and African Affairs (Satterthwaite) to the Under Secretary of State (Lovett)*, 14. prosince 1948, in: FRUS 1948, Vol. III, s. 321–322.

31 ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 118; *Reply to the Turkish Request for Inclusion in „Atlantic Pact“*, 14. prosince 1948, NACP, RG 59, Records of the Officer in Charge of Greek Affairs 1946–1951, Lot 56 D 571, box 39.

32 Acheson on NATO, 18. března 1949, BERNSTAIN, B. J. — MATUSOW, A. (eds.), *The Truman Administration: A Documentary History*, New York 1966, s. 276.

33 ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 130.

Krátce po uzavření smlouvy o vzniku Severoatlantického paktu odjel turecký ministr zahraničí Sadak do Washingtonu, aby dostal odpověď na otázku, proč byla Itálie do NATO přizvána.³⁴ Představitelé státního departmentu mu sdělili, že na připojení Itálie do Severoatlantické aliance trvala z ohledů na vlastní bezpečnost francouzská vláda. Když se Sadak zeptal, zda Spojené státy během následujícího roku počítají s uzavřením nějakého aliančního paktu s Tureckem, Američané mu odpověděli: „V otázce mezinárodního bezpečnostního uspořádání musíme postupovat pomalu a obezřetně.“³⁵ Dalšího zklamání se Turci dočkali na začátku května 1949, kdy nebyli pozváni ke konstituování Rady Evropy (*Council of Europe*). Po další sérii stížností ale západní státy své stanovisko přehodnotily a Turecko v srpnu společně s Řeckem k tomuto uskupení přizvaly.³⁶ Prezident İnönü nabídku přijal s povděkem a na zářijové tiskové konferenci ji okomentoval následovně: „Turecko se ze své izolace v roce 1945 zvedlo do postavení respektovaného člena civilizovaného světa.“³⁷

Státní department v analýze z května 1949 považoval za nutné nepřestávat ve „vojenské a ekonomické pomoci za účelem udržení nezávislosti [Turecka s tím, aby i nadále hrálo svoji — pozn. autora] roli jako val proti sovětské expanzi na Blízký a Střední východ“.³⁸ Turecko mělo v případě války poskytnout Spojeným státům a jeho spojencům dostatečné zázemí, aby odtud mohly vést bojové operace. Sovětskému svazu a jeho satelitům mělo být naopak zabráněno v jakémkoli využití tureckého území a tureckých zdrojů. V neposlední řadě memorandum doporučovalo pomoci Turkům dosáhnout plně demokratického státu s prosperujícím hospodářstvím, aby se zamezilo pronikání sovětského vlivu a komunismu obecně do této země i do sousedních států.³⁹

Na podzim 1949 uzavřely Spojené státy s Tureckem dohodu o rekonstrukci vojenských letišť na jeho území.⁴⁰ Jednalo se například o letiště v Bandirmě, Diyarbakirku, Kayseri či Eskisehiru.⁴¹ O něco později došlo k vybudování nové základny v Adaně

34 McGHEE, G. C., *The US-Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine and the Turkey's NATO Entry Contained the Soviets*, Basingstoke, 1990, s. 59.

35 *Memorandum of Conversation, by the Secretary of State, 12. dubna 1949*, in: FRUS 1949, Vol. VI, Washington, D. C. 1977, s. 1652.

36 HARRIS, G. S., c. d., s. 38.

37 Citováno v: ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 130.

38 Department of State Policy Statement, Turkey, 5. května 1949, NACP, RG 59, Miscellaneous Lot Files, Subject Files Relating to Turkey 1947–1958, Lot File No. 58 D 610, box 1, s. 1.

39 Tamtéž.

40 S touto myšlenkou sice přišlo americké ministerstvo obrany již na konci roku 1948, ale nakonec byla zamítnuta, neboť se objevily kritické hlasy, že by v té době rozsáhlá rekonstrukce tureckých letišť, jež by umožnila v případě války snadnější bombardování Sovětského svazu, vyvolat ostrou negativní reakci ze strany Moskvy. Toto rozhodnutí ale bylo v roce 1949 revidováno. Srv. Comments on National Security Council Report No. 36, 3. prosince 1948, NACP, RG 59, Records of the Office of Greek, Turkish and Iranian Affairs, 1947–1950, Subject File Relating to Coordination of Aid to Greece and Turkey, 1947–1950, Lot 24, Box 31., M. P., *Strategy, Diplomacy and the Cold War: The United States, Turkey and NATO, 1945–1952*, in: *The Journal of American History*, Vol. 71, No. 4, March 1985, s. 818.

41 McGHEE, G. C., c. d., s. 70.

(v roce 1958 přejmenovaná na Incirlik), kterou začaly využívat i americké letecké síly.⁴² Již od roku 1948 dostávali Turci v rámci americké vojenské pomoci letouny F-47 a B-26. Po náležitých opravách letišť začaly hrát turecké letecké síly zásadní roli ve strategických plánech USA v oblasti, neboť z nich bylo možné bombardovat i území SSSR.⁴³ Se vzrůstající vojenskou angažovaností USA v Turecku souviselo i ustanovení vojenské mise pro pomoc Turecku (*Joint Military Mission for Aid to Turkey*; JAMMAT), která měla americké aktivity lépe koordinovat.⁴⁴

KOREJSKÁ VÁLKA A ZMĚNA AMERICKÉHO POSTOJE KE VSTUPU ŘECKA A TURECKA DO NATO

Útok Severní Koreje na svého jižního souseda z konce června 1950 měl zásadní vliv na přehodnocení americké bezpečnostní politiky podle doporučení formulovaných v NSC-68.⁴⁵ Prezident Truman se den po vypuknutí války nevyhnul srovnání se situací ve východním Středomoří v roce 1947, když svému poradci Georgi Elseymu řekl, že „Korea je Řeckem Dálného východu. [...] Pokud budeme nyní dostatečně neústupní a postavíme se jim, jako jsme to udělali před třemi roky v Řecku, nepodniknou žádné další kroky.“⁴⁶

Na možnost rozšíření konfliktu do dalších částí světa reagoval dokument Národní bezpečnostní rady číslo 73. Východní Středomoří a Blízký i Střední východ byly sice z dlouhodobého hlediska u amerických bezpečnostních expertů brány za potenciální místo střetu mezi oběma zneprátenými bloky, NSC-73 však nepředpokládala, že by Sovětský svaz, pokud nechtěl vyvolat celosvětový konflikt, přenesl válku i do této oblasti.⁴⁷ Pokud by se ale přesto pokusili Sověti využít konfliktu v Koreji a zaútočit

42 EVRIVIADES, M. L., *Turkey's Role in United States Strategy during and after the Cold War*, in: *Mediterranean Quarterly*, Vol. 9, No. 2, Spring 1998, s. 38.

43 KUNIHOLM, B. R., *The Near East Connection: Greece and Turkey in the Reconstruction and Security of Europe, 1946-1952*, Brookline 1984, s. 21.

44 The Secretary of Defense to the Secretary of State, 19. září 1949, NACP, RG 59, Records of the Office of Greek, Turkish and Iranian Affairs, 1947-1950, Subject File Relating to Coordination of Aid to Greece and Turkey, 1947-1950, Lot 24, box 31.

45 NSC-68 byl dokument týkající se národní bezpečnosti přijatý v dubnu 1950. Reagoval na konec amerického monopolu ve vlastnictví jaderných zbraní i sílící komunistické hnutí ve světě. NSC-68 navrhovala pokračovat v politice „zadržování“, ale doporučovala výrazným způsobem zvýšit americké výdaje na obranu, neboť podle tohoto dokumentu Sovětský svaz a jeho spojenci měly výraznou převahu v konvenčních zbraních a hrozilo, že brzy získají paritu i ve zbraních jaderných. Prezident Truman nejdříve odmítl tyto návrhy akceptovat, po vypuknutí války v Koreji však svůj postoj přehodnotil a v následujících dvou letech začaly USA významným způsobem výdaje na vojenské účely navyšovat. Více například: REARDEN, S. L., *The Evolution of American Strategic Doctrine: Paul H. Nitze and the Soviet Challenge*, Boulder 1984; MAY, E., R. (ed.), *American Cold War Strategy: Interpreting NSC 68*, Boston 1993.

46 Citováno v: KUNIHOLM, B. R., *The Near East Connection...*, s. 22.

47 Report to the National Security Council by the Executive Secretary (Lay), 1. července 1950, FRUS 1950, Vol. I, Washington, D. C. 1977, s. 333.

na Řecko, Turecko nebo Írán, bylo by to podle tohoto dokumentu posuzováno tak, že „vůči nám byla nevyhnutelně rozpoutána válka“.⁴⁸ V případě Řecka, jehož schopnost bránit se kvůli teprve nedávno skončené občanské válce byla stále považována za malou, doporučovala NEA v návaznosti na memorandum ministerstva obrany vyzbrojit řecké ozbrojené síly v co nejkratší době obrannými zbraněmi. Zároveň NEA počítala s navýšením prostředků z programu Vzájemné pomoci v oblasti obrany (*Mutual Defense Assistance Act*; MDAA), aby v případě útoku ze strany sovětských satelitů bylo možné rozšířit počet vojáků řecké armády až na 400 000 mužů.⁴⁹

Poté, co Rada bezpečnosti OSN vyzvala na konci června 1950 k vytvoření mezinárodních jednotek OSN k obraně Jižní Koreje, Turecko se stalo druhou zemí po Spojených státech, která této výzvy uposlechla. Vláda v Ankaře rozhodla již 25. července vyslat do Koreje kontingent o síle 4500 mužů a první turecké jednotky dorazily na Dálný východ na konci října 1950.⁵⁰ Turecký ministerský předseda Menderes krok vlády okomentoval jako „podobné rozhodnutí, které bylo učiněno vůči nám — přidat se k ostatním mírumilovným národům, aby bylo zabráněno agresi a mír ve světě mohl být zachráněn“.⁵¹ Řecká vláda postupovala obdobně. Nejprve souhlasila s poskytnutím transportních letadel pro boje v Koreji a později odsouhlasila i vyslání bojového kontingentu o síle téměř 900 mužů.⁵²

Eskalace mezinárodního napětí kvůli válce v Koreji vnímali Turci velmi negativně, protože se obávali rozšíření konfliktu i do oblasti Středního a Blízkého východu. Turecká vláda se v srpnu opět obrátila na Spojené státy⁵³ s požadavkem o připojení k NATO.⁵⁴ Turecký ministr zahraničí Köprülü pro deník *New York Times* řekl, že tato žádost je v jeho zemi považována za jakýsi test zájmu Spojených států o Turecko.⁵⁵ Státní department se následně tímto požadavkem intenzivně zabýval a nový státní tajemník Dean Acheson se ho ve svém doporučení pro ministerstvo obrany snažil posuzovat ve změněné mezinárodní situaci zapříčiněné korejskou

48 Tamtéž, s. 337. O něco později byla potvrzena platnost NSC 42/1, konkrétně ta část, že se Řecko nesmí dostat do komunistických rukou, protože jinak by došlo k významnému ovlivnění bezpečnosti Spojených států. Více: *Memorandum by the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian and African Affairs (McGhee) to the Deputy Under Secretary of State (Matthews)*, 22. července 1950, in: FRUS 1950, Vol. V, Washington, D. C., 1978, s. 382.

49 Reexamination of the Greek Mutual Defense Assistance Program, 10. srpna 1950, NACP, RG 59, Records of the Officer in Charge of Greek Affairs 1946–1951, Lot 56 D 571, box 39; Level of Greek Forces, 2. října 1950, NACP, RG 59, Records of the Officer in Charge of Greek Affairs, 1946–1951, Lot 56 D 571, box 39.

50 BILGIN, M., *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era*, London 2008, s. 145; HARRIS, G. S., c. d., s. 39; MCGHEE, G. C., c. d., s. 77; HOWARD, D. A., *The History of Turkey*, Westport 2001, s. 128.

51 Citováno v: MCGHEE, G. C., c. d., s. 77.

52 KUNIHOLM, B. R., c. d., s. 30.; Více informací viz: FRUS 1950, Vol. V, s. 435–436.

53 Stejný požadavek byl zaslán i do Velké Británie a Francie. *The Secretary of State to the Secretary of Defense (Johnson)*, 31. srpna 1950, in: FRUS 1950, Vol. III, Washington, D. C. 1977, s. 257.

54 KUNIHOLM, B. R., c. d., s. 24; HARRIS, G. S., c. d., s. 40.

55 *New York Times*, 1. srpna 1950.

válkou a přijetím NSC-68. Acheson sice zmínil, že Řecko tehdy v této záležitosti na Spojené státy na rozdíl od Turecka tlak nevyvíjelo, ale podle diplomatických zpráv z Athén mělo o připojení k NATO stejný zájem jako Ankara.⁵⁶ Podle státního tajemníka případné rozhodnutí o připojení obou zemí do Severoatlantické aliance s sebou neslo řadu nezodpovězených otázek: 1) jak by reagoval Sovětský svaz; 2) do jaké míry by jejich účast v NATO odstrašila SSSR od invaze do oblasti východního Středomoří; 3) zda by Řecko a Turecko byly po vojenské stránce pro NATO přínosem; 4) jak obtížné by bylo po administrativní stránce připojení těchto států z geograficky opačné části Evropy, než byla většina zemí; 5) v jakém rozsahu by ostatní členové NATO byly ochotni pomoci Řecku a Turecku v případě napadení od SSSR a jeho satelitů.⁵⁷ Acheson vyžadoval od ministerstva obrany co nejrychleji analýzu k této problematice a odpověď na to, zda z jeho pohledu by mělo dojít k prizvání obou zemí do NATO.⁵⁸

Ministerstvo obrany na začátku září požádalo Sbor náčelníků štábů (JCS) o jejich názor na celou záležitost a výsledkem bylo memorandum z 9. září 1950, v němž JCS nedoporučil prizvat Řecko a Turecko do NATO jako plnohodnotné členy, ale pouze jim udělit přidružený statut.⁵⁹ Podle JCS měla mít Severoatlantická organizace z tohoto řešení prospěch, ale zároveň by minimalizovala nevýhody spojené s plným členstvím těchto zemí. JCS dále zmínil, že poté co bude zaručena schopnost dosavadních členů NATO se plně bránit, bude možné o řádném členství Řecka a Turecka uvažovat. Toto memorandum zároveň vyloučilo, že by Íránu mohl být v blízké budoucnosti udělen statut rovnocenného či přidruženého člena NATO.⁶⁰

O několik dní později názor JCS prezentoval státní tajemník Acheson na zasedání Rady Severoatlantické organizace (*Noth Atlantic Council*; NAC) v New Yorku a ostatní členové souhlasili, aby byl Řecku a Turecku udělen statut přidruženého člena spojený s možností podílet se na defenzívních plánech NATO týkajících se Středomoří.⁶¹ Acheson následně toto rozhodnutí sdělil tureckému velvyslanci ve Spojených státech Erkinovi, který byl ovšem zklamán, protože jeho vláda doufala v plné členství v NATO.⁶² Státní tajemník mu ale přislíbil, že během následujícího roku bude celá záležitost Severoatlantickou organizací znovu posuzována. Turci

⁵⁶ The Secretary of State to the Secretary of Defense (Johnson), 31. srpna 1950, FRUS 1950, Vol. III, s. 258–259.

⁵⁷ Tamtéž, s. 259.

⁵⁸ Tamtéž, s. 259–260.

⁵⁹ Memorandum by the Joint Chiefs of Staff to the Secretary of Defense (Johnson), 9. září 1950, FRUS 1950, Vol. V, s. 1306–1309.

⁶⁰ The Secretary of State to the Secretary of Defense (Johnson), 31. srpna 1950, FRUS 1950, Vol. III, s. 1309.

⁶¹ PAPACOSMA, V. S., Greece and NATO, in: KAPLAN, L. S. — CLAWON, R. W. — LURAGHI, R. (eds.), *NATO and the Mediterranean*, Wilmington 1985, s. 192; MCGHEE, G. C., c. d., s. 73–74; KUNIHOLM, B. R., c. d., s. 25–26; CHOURCHOULIS, D., *High Hopes, Bold Aims, Limited Results: Britain and the Establishment of the NATO Mediterranean Command, 1950–1953*, in: *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 20, No. 3, 2009, s. 437.

⁶² BILGIN, M., c. d., s. 148.

nabídku přidruženého člena nakonec 3. října 1950 přijali, o den později svůj souhlas vyjádřili také Řekové.⁶³

Vstup Řecka a Turecka se ale během následujících měsíců začal stávat čím dál tím pravděpodobnější, na což měla nemalý vliv i úspěšná účast obou zemí v korejském konfliktu. Zvláště turecké jednotky ukázaly vysoké bojové nasazení a po armádách Jižní Koreje a Spojených států měly během Korejské války nejvíce obětí — 706 tureckých vojáků během bojů padlo a více než 2000 utrpělo zranění.⁶⁴ Řekové zase prokázali, že i pár měsíců po skončení občanské války, která na několik let zemi zcela paralyzovala, jsou schopni vyslat své jednotky do zahraničí a aktivně se zapojit do bojových operací v opačné části světa.

V únoru 1951 se v Istanbulu konalo zasedání vrcholných představitelů NEA s velvyslanci a dalšími diplomaty působícími v Řecku, Turecku a na Blízkém a Středním východě. Kromě debat o dalším směřování americké zahraniční politiky vůči těmto oblastem se projednávala také otázka případného vstupu Řecka a Turecka do NATO.⁶⁵ Američtí odborníci se shodli, že pokud bude Turecku účast v tomto obranném společenství nabídnuta, bude muset stejný návrh kvůli geopolitické provázanosti obdržet také Řecko, a to i přesto, že Turecko bylo po strategické stránce pro NATO mnohem důležitějším partnerem.⁶⁶ Zároveň se v závěrečné zprávě z této konference objevilo doporučení, aby Ankara ohledně své účasti v Severoatlantické organizaci byla oslovena co nejdříve, neboť jinak by hrozilo, že by mohla směřovat v minulosti již několikrát praktikované politice neutrality.⁶⁷ Podobného názoru jako diplomaté byly i vojenské kruhy. Jeden ze členů Sboru náčelníků štábů (JCS) Generál Collins byl „silně přesvědčen o tom, že musíme Turecku udělit bezpečnostní závazek. Turecko je naším nejvýznamnějším partnerem na Středním východě. Existuje zde reálná hrozba, že si

63 LEFFLER, M. P., *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War*, Stanford 1992, s. 420; KUNIHOLM, B. R., c. d., s. 26.

64 MCGHEE, G. C., c. d., s. 78.

65 Ještě před zahájením konference vyjádřil souhlas se vstupem Turecka do NATO vedoucí JAMMATu generál Arnold a americký velvyslanec v Turecku George Wadsworth. Memorandum for the Ambassador from Chief of JAMMAT, 6. února 1951, NACP, RG 59, Miscellaneous Lot Files, Subject Files Relating to Turkey 1947–1958, Lot File No. 58 D 610, box 1.

66 Otázkou, jakým způsobem bylo Turecko schopné bránit se vůči agresi Sovětského svazu a jeho satelitů, se intenzivně zabývaly na začátku roku 1951 také americké tajné služby. CIA v jedné ze svých analýz považovala tureckou armádu v té době již za dostatečně silnou a modernizovanou, aby dokázala odrazit útok Bulharska v oblasti Úžin a čelit sovětské invazi po dobu dvou až tří měsíců. CIA dále uváděla, že Turci jsou odhodlaní odolávat sovětské expanzi a udržení vlastní nezávislosti. Central Intelligence Agency, National Intelligence Estimate 9: Turkey's Position in the East-West Struggle, 20. února 1951, NACP, CIA Records Search Tool (CREST), CIA-RDP79R01012A000300020011-3 (20. 7. 2011).

67 *Agreed Conclusions and Recommendations of the Conference of Middle Eastern Chiefs of Mission, Istanbul, February 14–21, 1951*, in: FRUS 1951, Vol. V, Washington, D. C. 1982, s. 50–76. Turečtí politici již od roku 1948, kdy byla jejich žádost připojit se ke vznikající Severoatlantické alianci zamítnuta, několikrát veřejně prohlásili, že pokud Spojené státy v blízké budoucnosti neudělí Turecku bezpečnostní garance, mohlo by v případě konfliktu Západu se Sovětským svazem vyhlásit — podobně jako v době druhé světové války — neutralitu.

Turci zvolí neutralitu, pokud jim neposkytneme bezpečnostní garance. Nemůžeme si být jisti tím, že Turecko bude naším spojencem, dokud vůči němu nebudeme mít bezpečnostní závazky.“⁶⁸

Během pár měsíců došlo k posunu názoru Sboru náčelníků štábů (JCS) i státního departmentu ohledně otázky přijetí Řecka a Turecka do NATO, a Dean Acheson proto předložil v květnu prezidentovi Trumanovi memorandum, které doporučovalo podpořit jejich plné členství v alianci.⁶⁹ Celou záležitostí se zabývala také Národní bezpečnostní rada (NSC), která v dokumentu NSC-109 došla k podobným závěrům.⁷⁰ Truman NSC-109 schválil 24. května a rozhodl, aby Spojené státy přesvědčily své ostatní partnery v NATO o výhodách rozšíření aliančních závazků na oba středomořské státy.⁷¹

Podle Melvyna Lefflera rozhodnutí Spojených států vycházelo spíše než z obav o příklon Turecka k politice neutrality ze skutečnosti, že na začátku 50. let začaly růst revoluční nálady v některých zemích Blízkého a Středního východu, zejména v Egyptě a Íránu, což z pohledu Spojených států mohlo do budoucna vést k destabilizaci celého regionu. Přijetí Turecka do NATO mělo bezpečnostní situaci v této oblasti alespoň částečně stabilizovat, protože společně s Řeckem mohlo přispět k posílení armád Severoatlantické aliance 25 divizemi.⁷² Jakákoli nestabilita zemí Středního východu mohla totiž pro Spojené státy a západní Evropu znamenat vážné problémy, neboť z této oblasti putovalo do Evropy téměř 80 % veškeré ropy a případné omezení dodávek by mohlo ohrozit ekonomickou obnovu a stabilitu evropských zemí.⁷³

PŘIJETÍ ŘECKA A TURECKA DO NATO A JEJICH VÝZNAM V OBRANNÝCH PLÁNECH ZÁPADU

Spojeným státům americkým se podařilo prosadit, aby se otázka přiřazení Řecka a Turecka k Severoatlantické alianci dostala do agendy zasedání Severoatlantické

68 *State Department Draft Minutes of Discussions at the State-Joint Chiefs of Staff Meeting, 2. května 1951*, in: FRUS 1951, Vol. V, s. 117.

69 HARRIS, G. S., c. d., s. 42.

70 A Report to the National Security Council, the Position of the United States with Respect to Turkey, 11. května 1951, NACP, RG 273, Records of the National Security Council (NSC), Policy Papers 100-109, Entry 1, Box 14.

71 BILGIN, M., c. d., s. 158.

72 LEFFLER, M. P., *A Preponderance of Power...*, s. 420-421; MOUSTAKIS, F., *The Greek-Turkish Relationship and NATO*, London 2003, s. 67; Podle jedné ze zpráv CIA z února 1951 Turecko mohlo významným způsobem přispět k síle NATO, protože mělo moderní armádu o velikosti 280 000 vojáků s mobilizačním potenciálem až 1 500 000 mužů. Central Intelligence Agency, National Intelligence Estimate 9: Turkey's Position in the East-West Struggle, 20. února 1951, NACP, CIA Records Search Tool (CREST), CIA-RDP79R01012A000300020011-3 (20. 7. 2011).

73 KUNIHOLM, B. R., Turkey and the West since World War II, in: MASTNY, V. — NATION, R. C. (eds.), *Turkey between East and West. New Challenges for a Rising Regional Power*, Boulder 1996, s. 48.

rady v kanadské Ottawě, jež se uskutečnilo od 15. do 20. září 1951.⁷⁴ Již na jaře ale vstup Řecka a Turecka do NATO veřejně podpořila Velká Británie,⁷⁵ což značně navýšilo šance obou zemí na přijetí.⁷⁶ Během ottawského zasedání se přes prvotní negativní postoje Nizozemí a severských zemí⁷⁷ podařilo získat souhlas i ostatních členů Severoatlantické organizace, a když došlo na hlasování, všechny zúčastněné země se vyslovily pro přizvání Řecka a Turecka do NATO.⁷⁸

Největší diskuse se v Ottawě, možná trochu paradoxně, nevedly o samotné otázce rozšíření aliance, ale o tom, pod jaké velení by armády nových členů měly spadat. Celá záležitost totiž úzce souvisela s otázkou vlivu jednotlivých států uvnitř NATO. Velká Británie, která měla o oblast Blízkého a Střední východu tradiční zájem, požadovala, aby bylo pod britským velením vytvořené nové velitelství pro Střední východ, Turecko naopak chtělo své ozbrojené síly přičlenit k ostatním evropským armádám NATO. Velká Británie, která ztratila své výsadní námořní postavení ve východním Středomoří po roce 1947 na úkor Spojených států, tímto způsobem chtěla opět posílit svůj vliv v oblasti, zvláště když v Atlantiku byli v rámci NATO Britové podřízeni americkému velení.⁷⁹ Do těchto diskusí vstoupila i Francie, která rovněž chtěla rozšířit svůj vliv uvnitř aliance.⁸⁰ Po dlouhých debatách, které trvaly ještě měsíce po samotném přijetí obou zemí do NATO, došlo k vytvoření kompromisního řešení — vzniklo oddělené velitelství pro jižní Evropu s hlavním sídlem v italské Neapoli, v jehož čele stál americký generál či admirál.⁸¹

Protokol o přijetí do Severoatlantické organizace byl Řeckem a Tureckem oficiálně podepsán 22. října v Londýně.⁸² Následovala ratifikace ve všech členských státech NATO. V polovině ledna 1952 se dokument dostal i na jednací program amerického Senátu. Předseda Sboru náčelníků štábů (JCS) generál Omar Bradley při rozpravě během zasedání senátního výboru pro zahraniční vztahy v souvislosti s Řeckem a Tureckem řekl, že kvůli „jejich poloze a spojenectví se svobodnými národy slouží jako

74 BILGIN, M., c. d., s. 162.

75 Conclusions of a Meeting of the Cabinet, 22. května 1951, *The National Archives, Kew* (TNA), CAB 21/1967.

76 Britové se podobně jako Američané obávali růstu nacionalismu v oblasti Blízkého a Středního východu. Znepokojení u nich vyvolala především rozhodnutí nového iránského ministerského předsedy Mosaddeka o zestátnění iránského ropného průmyslu z května 1951, jež se dotklo Brity vlastněné *Anglo-Iranian Oil Company* (AIOC). Více například: ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 208–209.

77 Podle Athanassopoulou se během ottawského zasedání projevilo, že oficiálně si sice všechny státy NATO byly rovné, ale de jure hrály v alianci prim Spojené státy. Otázku začlenění Řecka a Turecka do Severoatlantické aliance projednávaly Spojené státy výhradně s Velkou Británií a Francií a ostatní malé státy téměř ignorovaly. Více: ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 217.

78 McGHEE, G. C., c. d., s. 88; LEFFLER, M. P., *A Preponderance of Power...*, s. 425.

79 CHOURCHOULIS, D., c. d., s. 439.

80 HARRIS, G. S., c. d., s. 43; ATHANASSOPOULOU, E., c. d., s. 214–217.

81 COULOUMBIS, T. A., *Greek Political Reaction to American and NATO Influences*, New Haven 1966, s. 33–34.

82 VÁLI, F. A., *Turkish Straits and NATO*, Stanford 1972, s. 84.

silné odstrašení jakékoli agrese směřované vůči jižní Evropě, Střednímu východu a severní Africe“. Senát 7. února protokol o přijetí Řecka a Turecka do Severoatlantické organizace hlasy 73 ku 2 ratifikoval.⁸³

Většina řeckých politiků přijala pozvání jejich země do NATO s nadšením. Smlouva byla během krátké doby ratifikována jak králem, tak i parlamentem. Náměstek řeckého ministra zahraničí George Varvoutis ve své řeči v parlamentu smlouvu přivítal a zmínil, že Řecku se naskytla možnost připojit se k organizaci, která ochraňovala svobodu a navazovala na ideály Atlantické charty vytvořené Franklinem Rooseveltem a Winstonem Churchillem.⁸⁴ Podobné reakce se objevily také v Turecku, které o připojení k NATO a o bezpečnostní záruky ze strany Spojených států usilovalo již od roku 1948. Turci svůj vstup do Severoatlantické organizace chápali jako definitivní potvrzení, že se stali nedílnou součástí Západu.⁸⁵ Formální přičlenění obou zemí k NATO pak vstoupilo v platnost na konci února 1952 během setkání Severoatlantické rady v Lisabonu, kterého se již Řecko a Turecko zúčastnily jako plnohodnotní členové aliance.⁸⁶

Sovětský svaz, který se dlouho k otázce rozšíření NATO nevyjadřoval, zaslal na začátku listopadu 1951 Turecku nótu, v níž celou záležitost okomentoval následovně: „Je zcela jasné, že pozvání Turecka — země, která nemá žádné vazby na Atlantik — k Severoatlantickému paktu, znamená pouze použití tureckého území ze strany imperialistických států ke zřízení základu u hranic se Sovětským svazem, jež budou použity k agresivním účelům.“⁸⁷ Již zpráva CIA z června 1951 ale nepředpokládala, že by SSSR kvůli zařazení Řecka a Turecka do bezpečnostního systému Západu vyvolala vojenskou reakci Sovětského svazu. CIA odhadovala, že Moskva pouze zvýší politický a ekonomický nátlak na země mimo sovětskou sféru vlivu a zintenzivní svou propagandu a diplomatické aktivity v OSN.⁸⁸ Odhady CIA byly skutečně správné a Moskva k žádné výraznější protiakci ohledně vstupu Řecka a Turecka nepřistoupila.

Přičlenění Řecka a Turecka do Severoatlantické aliance znamenalo z bezpečnostního hlediska zásadní předěl nejen pro tyto země, ale i pro budoucí bezpečnostní politiku Spojených států v oblasti. Zvláště role Turecka v ní byla zcela nezastupitelná. Turecko po svém připojení k NATO nejen snížilo riziko případného sovětského útoku vůči jižní Evropě a Blízkému a Střednímu východu, ale Sovětský svaz byl zároveň přinucen více chránit svou jižní hranici a vázat v tomto regionu nemalý počet svých jednotek. Některé části SSSR, zejména pak ropná pole okolo Baku, se díky tureckým letišťům ocitla v dosahu bombardérů NATO.⁸⁹ Další neopomenutelnou výhodou přičlenění obou států k Severoatlantickému paktu bylo vytvoření bezpečnostní hráze proti

83 McGHEE, G. C., c. d., s. 89.

84 COULOUMBIS, T. A., c. d., s. 46–47.

85 HARRIS, G. S., c. d., s. 44.

86 MOUSTAKIS, F., c. d., s. 33; BILGIN, M., c. d., s. 172.

87 Citováno v: McGHEE, G. C., c. d., s. 89.

88 Central Intelligence Agency, Special Estimate. Probable Soviet Reaction to the Inclusion of Greece and Turkey in Western Defense Agreements, 15. června 1951, NACP, CIA Records Search Tool (CREST), CIA-RDP79S01011A000400010008-7 (22. 7. 2011).

89 KUNIHOLM, B. R., *Turkey and the West...*, s. 49.

dalšímu šíření komunismu do Středomoří a na Blízký východ a geografické rozšíření NATO až k hranicím Sovětského svazu.

V roce 1953 podepsalo Řecko a o rok později také Turecko se Spojenými státy dohody o zřízení amerických vojenských základen na svém území, na nichž byly později rozmístovány i jaderné zbraně. Od poloviny 50. let začaly být v Turecku instalovány zařízení pro sledování Sovětského svazu a ze základny v Incirliku pravidelně startovala špionážní letadla U-2, která monitorovala situaci přímo nad sovětským územím.⁹⁰

Podle některých autorů ale přijetí Řecka a Turecka do NATO mělo i svá závažná negativa, jež se projevila zejména ve zhoršení vztahů mezi těmito zeměmi.⁹¹ Oba státy po získání bezpečnostních garancí ze strany Západu začaly sledovat vlastní mocenské zájmy v regionu a řecko-turecké vztahy začala opět ovlivňovat vzájemná nevráživost a touha po hegemonickém postavení v oblasti. Vláda v Athénách například velmi negativně nahlížela na významnější roli Turecka v bezpečnostních plánech NATO i na skutečnost, že v 50. letech obdržela Ankara od Washingtonu více vojenské pomoci.⁹² Řecký ministerský předseda Konstantinos Karamanlis v roce 1955 prohlásil, že „mnoho Řeků pohlíží s obavou na důležitější roli Turecka ve vojenských a politických plánech Západu“.⁹³ Řečtí politici usilovali o to, aby Turci nezískali v oblasti mocenskou a vojenskou převahu, a proto se začalo zvyšovat napětí mezi oběma zeměmi. Tento fakt se projevil i o několik let později během kyperské krize roku 1964, kdy se obě země ocitly na pokraji vzájemné války, čímž ohrozily stabilitu celého jihovýchodního křídla NATO.⁹⁴ Američané museli na tuto situaci reagovat a začali v těchto sporech působit jako „prostředník“, protože bylo i v jejich zájmu, aby Řecko a Turecko zůstaly pevnou součástí západních bezpečnostních struktur.

Význam Řecka a Turecka se v bezpečnostní strategii Spojených států a Západu od roku 1946 značným způsobem proměnil. Ze států, které těsně po druhé světové válce čelily sovětské (komunistické) hrozbě, se v roce 1952 staly země, jež byly nedílnou součástí strategických plánů Západu a začaly hrát nezastupitelnou roli při zadržo-

90 COULOMBIS, T. A., *The United States, Greece, and Turkey: The Troubled Triangle*, New York 1983, s. 15; HOWARD, D. A., *The History of Turkey*, Westport 2001, s. 129.

91 Srv. CSIA EUROPEAN SECURITY WORKING GROUP, *Instability and Change on NATO's Southern Flank*, in: *International Security*, Vol. 3, No. 3, Winter 1978–1979, s. 150–177; KREBS, R. R., *Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict*, in: *International Organization*, Vol. 53, No. 2, Spring 1999, s. 343–377.

92 V letech 1952–1959 získalo Turecko od Spojených států 1,36 miliardy dolarů vojenské pomoci, zatímco Řecko pouze 673,9 milionů. Více: KREBS, R. R., c. d., s. 364.

93 Army Attaché in Greece (Strange) to the Department of the Army, *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1955–57*, Vol. XXIV, Washington, D. C. 1989, s. 548.

94 K tomuto tématu více: HART, P., *Two NATO Allies at the Threshold of War*, Durham 1990; STERNS, M., *Entangled Allies: U. S. Policy toward Greece, Turkey and Cyprus*, New York 1992; KOURA, J., *Greek-Turkish Struggle for Cyprus: United States Foreign Policy towards the "Cyprus Question" during the 1960s*, in: *The Twentieth Century — Dvacáté století*, No. 2, 2009, s. 13–39; CHOURCHOULIS, D. — KOURKOUVELAS, L., *Greek Perceptions of NATO during the Cold War*, in: *Journal of Southeast European & Black Sea Studies*, Vol. 12, No. 4, December 2012, s. 497–514.

vání Sovětského svazu a jeho satelitů v oblasti východního Středomoří a Blízkého východu. Klíčovou roli v udržení obou států v západních strukturách bez sporu měly Spojené státy, což zdůraznil prezident Truman v roce 1952, když v souvislosti s těmito zeměmi prohlásil: „Pomohli jsme Řekům porazit komunistickou invazi na jejich půdě a naše pomoc udržela Turecko svobodné a nezávislé.“⁹⁵

ABSTRAKT

PRVNÍ ROZŠÍŘENÍ SEVEROATLANTICKÉ ALIANCE

SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ A JEJICH ROLE V PROCESU PŘIJETÍ ŘECKA A TURECKA DO NATO

Tato studie se zabývá okolnostmi, které vedly k přijetí Řecka a Turecka do Severoatlantické aliance v roce 1952. Zvláštní důraz je kladen na to, jakou roli v celém procesu rozšíření NATO o tyto dva státy východního Středomoří sehrály Spojené státy americké. První část v krátkosti analyzuje, z jakých důvodů se USA začaly o východní Středomoří po druhé světové válce zajímat a proč převzaly po roce 1947 v této oblasti velmocenskou roli po Velké Británii. Dále se autor zabývá příčinami, které vedly k nepřijetí Řecka a Turecka do NATO již v roce 1949, kdy byla Severoatlantická aliance založena. Poslední část analyzuje důvody, jež přiměly Spojené státy i ostatní zakládající členy NATO změnit během let 1950–1951 na celou problematiku názor a Řecko a Turecko do Severoatlantické aliance přizvat. Důraz je přitom kladen na změny v americké zahraniční a bezpečnostní politice, k nimž došlo v souvislosti s vypuknutí Korejské války i dalším mezinárodně-politickým okolnostem.

KLÍČOVÁ SLOVA

Severoatlantická aliance; vstup Řecka a Turecka do NATO; Spojené státy; východní Středomoří; studená válka

ABSTRACT

THE FIRST ENLARGEMENT OF THE NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION

THE UNITED STATES OF AMERICA AND ITS ROLE IN THE PROCESS OF THE ACCESSION OF GREECE AND TURKEY TO THE NATO

This study deals with the circumstances that led to the accession of Greece and Turkey to NATO in 1952. One of the main aims of this study is to analyze which role the United States played in this process. The first part briefly analyzes the reasons for the U.S. involvement in the Eastern Mediterranean after World War II. The author also deals with the reasons why Greece and Turkey did not join NATO already in 1949. The last part analyzes the reasons why the United States and other founding members of NATO changed during the years 1950–1951 their opinions and Greece and Turkey invited to NATO in 1952. Although, the emphasis is placed on changes in U.S. foreign and security policy after the outbreak of the Korean War as well as other international problems.

KEYWORDS

North Atlantic Treaty Organization; accession of Greece and Turkey to NATO; United States; Eastern Mediterranean; Cold War

⁹⁵ Citováno v: PATERSON, T. G., *Soviet-American Confrontation: Postwar Reconstruction and the Origins of the Cold War*, Baltimore 1973, s. 206.